ממצא הרכיכות מבית שאן (אכסניית הנוער)

פרידה בן־עמי[1]

קונכיות של רכיכות שימשו קמעות, מדליונים, חרוזים, תכשיטים, קישוטים, כלים ומכלים לאחסון מזון, מנחות קבורה וכסף מאז התקופות הפרהיסטוריות. קונכיות יכולות לסייע בתיארוך, וכן לשמש מקור לנתונים פלאו־אקלימיים.

בחפירות שנערכו ברובע המגורים בבית שאן (ר׳ שיאון, כרך זה) נמצאו חמש קונכיות (איורים 1–5). המוצא של ארבע מהן מהים התיכון, ושל אחת — מים סוף. אחת הקונכיות, ארגמון קהה־קוצים, שימשה בתעשיית הצבע הסגול בתקופת המקרא. שאר הקונכיות שימשו כנראה לקישוט (מחרוזות) או כלי קיבול, אולי לאיפור, כעדות תפסילים שנמצאו על הצדף או הקשווה.

קונכיות מהים התיכון

ארגמון קהה־קוצים (*Hexaplex trunculus*; איור 1; פרט אחד; שטח E, L1563, B3213).— רכיכה ממשפחת הארגמונים (Muricidae). הארגמון הוא טורף הקודח לתוך טרפו (Tornaritis 1987). כיום הוא נפוץ בחופי הארץ וחי בבית גידול טיני של חול ואבן (Barash and Danin 1992). בתקופת המקרא הוא שימש בתעשיית הצבע הסגול (Elsner and Spanier 1987); לשימוש זה נדרשת כמות רבה של קונכיות (Spanier 1986).

נעמית נאה (*Glycymeris glycymeris*; איור 2; קשווה אחת; שטח A, L94, B388).— צדפה ממשפחת הנעמיות (Glycymeridae). את פרטיה מוצאים לרוב בחוף, לשם נסחפו לאחר מותם (Tornaritis 1987). על כן, איסוף הקונכיות אינו דורש מאמץ מיוחד. בעבר שימשו קשוות אלו למחרוזות.

צדפה שדרנית (*Spondylidae* sp.; איור 3; קשווה אחת; שטח A, L89, B258).— צדפה ממשפחת ה־*Spondylidae*. צדפה זו מתאפיינת בצבעים וטקסטורה יפים. על כן, הרבה מינים ממשפחה זו הם מקור משיכה לאספנים. הפרטים שוכנים בדרך כלל בשולי מצע של אבנים, שרידי אניות ועצמים אחרים שהאדם השליך לים (Tornaritis 1987). עד כה לא נעשה מיון מדויק של הצדפות ממשפחה זו, מאחר שיש בה מגוון רחב של צורות וצבעים, המקשה על מיונן על פי הקונכיומטריה (Oliver 1992). על פי רוב הסימנים, שייך הפרט הנדון ל־*Spondylus gaederopus* השוכן בים התיכון (Lamprell 1987). לצדף תפסיל וצבע המושכים את העין, וחור בקדקוד הקונכיה. צירוף שני הגורמים האלה יכול לרמז שהצדף שימש חלק ממחרוזת.

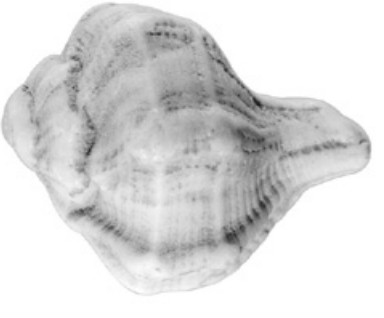

איור 1. ארגמון קהה־קוצים.

איור 2. נעמית נאה.

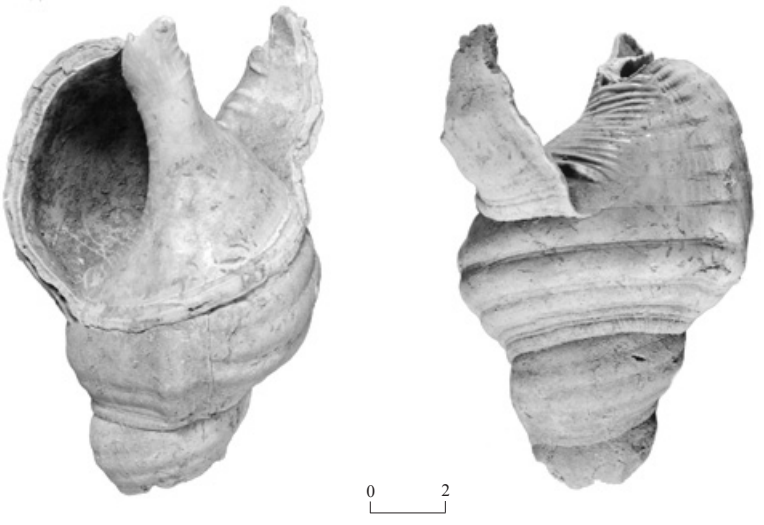

איור 3. צדפה שדרנית.

איור 4. חצוצרה.

איור 5. צדפת ענק.

חצוצרה (*Charonia* sp.); איור 4; קונכיה אחת שבורה; שטח A, L51).— רכיכה ממשפחת ה־*Cymatiidae*. זהו אחד החלזונות הגדולים בים התיכון שניזון מטרף רכיכות ותולעים (Tornaritis 1987). הקונכיה שימשה כלי קיבול וכלי נגינה בקרב תושבי החוף והאיים באזור האוקיינוס השקט הדרומי, שם הייתה נפוצה (Beu 1970). הפרט הנדון שבור, ולכן קשה להגדירו. על סמך צורתו ומשקלו אפשר לקבוע שמוצאו מהים התיכון ולא מים סוף. לדעת ברש ודנין (Barash and Danin 1992), קיים מין אחד בים התיכון באזור ארץ ישראל, והוא *C. variegate*. הפרט שנמצא גדול יחסית לבוגר של *C. variegate*, ועל כן נראה שהוא נאסף באזור אחר של הים התיכון, למשל באיטליה.

קונכיות מהים האדום

צדפת ענק (*Tridacna maxima*; איור 5; קשווה אחת; שטח B, פני שטח, B1008/3).— צדפה ממשפחת ה־*Tridacnoidea*. צדפות ענק אלה שוכנות בריף שבין האלמוגים. הצדפה מקובעת למצע, ונמצאת באזורים שאליהם חודרים קרני השמש כדי שהאצות הסימביוטיות שלה יוכלו להתקיים (Oliver 1992). הפרט הנדון צעיר למדי (על פי גודלו), והוא נמנה עם המין הנפוץ ביותר בים סוף. כיוון שצדפות אלה נפוצות באזורים הרדודים, אפשר לאסוף אותן בקלות יחסית. צדפת הענק יכלה לשמש כלי לאיפור, בשל גודלה, או כלי קישוט, בשל התפסיל שעל הקשווה.

נוכחות של קונכיות שמקורן בים בבית שאן מעידה על איסוף מכוון. מאחר שכל הקונכיות מושכות את העין ומספרן קטן, אפשר להניח שהן נאספו מתוך סקרנות וכי שימשו לקישוט. הצדפה מים סוף והקונכיה מאזור צפוני יותר של הים התיכון יכולות להעיד על קשרי מסחר עם אזורים אלה.

הערה

1 המחלקה לזואולוגיה, הפקולטה למדעי החיים ע״ש ג׳ורג׳ ס׳ וייז, אוניברסיטת תל אביב.

הפניות

שיאון ע׳ כרך זה. שרידי מבנים ו׳אחוזת קבר׳ מהתקופות הביזנטית עד הממלוכית בבית שאן (אכסניית הנוער).

Barash A. and Danin Z. 1992. *Fauna Palaestina Mollusca* I: *Annotated List of Mediterranean Molluscs of Israel and Sinai.* Jerusalem.

Beu A.G. 1970. The Mollusca of the Genus *Charonia* (Family Cymatiidae). *Transactions of the Royal Society of New Zealand Biological Sciences* 11:205–223.

Elsner O. and Spanier E. 1987. The Past, Present and Future of *Tekhelet*. In E. Spanier ed. *The Royal Purple and the Biblical Blue: Argaman and Tekhelet.* Jerusalem. Pp. 167–177.

Lamprell K. 1987. *Spondylus: Spiny Oyster Shells of the World.* Leiden.

Oliver P.G. 1992. *Bivalved Seashells of the Red Sea.* Wiesbaden–Cardiff.

Spanier E. 1986. Cannibalism in Muricid Snails as a Possible Explanation for Archaeological Findings. *JAS* 13:463–468.

Tornaritis G. 1987. *Mediterranean Sea Shells: Cyprus.* Nicosia.

MOLLUSK SHELLS FROM BET SHE'AN (YOUTH HOSTEL)

FRIDA BEN-AMI
(PP. 149–151)

Five mollusk shells were retrieved from the excavation at the site of the youth hostel at Bet She'an (see Sion, this volume; Figs. 1–5): *Hexaplex trunculus, Glycymeris glycymeris, Spondylus gaederopus, Charonia* sp., *Tridacna maxima*. Four shells originated in the Mediterranean and one in the Red Sea. One specimen, the *Charonia* sp., is not found along the shore of Israel, and was most probably collected somewhere else in the Mediterranean, possibly Italy.

Mollusk shells have been used since prehistoric times as cameos, beads, trinkets, decorative ornaments, burial offerings, utensils and containers for storing food, and as money; one of the shells found at the site, *H. trunculus*, is known to have been used for dyeing in biblical times. It seems probable that at least the other four shells were used as decorative ornaments (beads), and as containers for storage, possibly makeup.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. *Hexaplex trunculus*.
Fig. 2. *Glycymeris glycymeris*.
Fig. 3. *Spondylus gaederopus*.
Fig. 4. *Charonia* sp.
Fig. 5. *Tridacna maxima*.